

PRED 140 ROKMI SA NARODIL JUDR. ALEXEJ DUCHOŇ

Patrik DERFIŇÁK

Začiatok 20. storočia priniesol pre obyvateľov Rakúsko-Uhorska mnoho nových výziev, ale i príležitostí. Vďaka vzdelaniu, schopnostiam i využitým príležitostiam sa nielen v rámci centrálnych inštitúcií v hlavných mestách, ale i regiónoch, objavilo viacero výrazných postáv, angažovaných neraz i v niekoľkých oblastiach. Medzi osobnosti, ktoré sa hneď vo viacerých smeroch zaslúžili napríklad o rozvoj Prešova a jeho okolia v priebehu prvej polovice 20. storočia, patril aj JUDr. Alexej Duchoň.¹

Narodil sa 23. februára 1884 v obci Nemecký Solivar (dnes prešovská mestská časť Šváby), nachádzajúcej sa medzi Prešovom a Solivarom. Jeho otec Augustín Duchoň bol roľníkom, ale súčasne vykonával aj stolárske remeslo. Napriek tomu, že rodina nemala nadbytok finančných prostriedkov, rodičia sa usilovali svojim štyrom deťom zabezpečiť dobré vzdelanie. Alexej Duchoň po skončení ľudovej školy nastúpil na Kráľovské katolícke vyššie gymnázium v Prešove. Aj keď išlo o náročnú školu orientovanú najmä na humanitné vzdelávanie študentov, v rokoch 1895 – 1903 ju úspešne absolvoval. To mu v rokoch 1904 – 1908 umožnilo pokračovať v štúdiu na Právnickej akadémii v Prešove, v tom čase najväčšej škole svojho druhu v Uhorsku. Jej úspešné absolvovanie zabezpečovalo možnosť úspešného uplatnenia vo viacerých oblastiach. Alexej Duchoň ale pokračoval v roku 1910 s cieľom získať doktorát práv (JUDr.) v ďalšom štúdiu na univerzite v Kluži (dnes Cluj-Napoca, Rumunsko). Keď v roku 1912 úspešne zložil všetky potrebné skúšky a mal za sebou už aj povinnú prax, mohol začať pracovať v Prešove i jeho najbližšom okolí ako advokát. Advokátsku prax vykonával, ak máme veriť vyjadreniam jeho súčasníkov, so striedavým úspechom až do roku 1922. Následne sa stal v Prešove verejným notárom a túto funkciu zastával až do začiatku 50. rokov.

Dr. Alexej Duchoň sa počas svojho života významne angažoval vo viacerých oblastiach. Tou prvou, ktorá si zaslúži osobitnú zmienku, bola jeho politická činnosť. Do politického života sa zapojil už pred prvou svetovou vojnou. V roku 1913 prvýkrát ako mladý advokát kandidoval, a na všeobecné prekvapenie bol aj zvolený do stoličného zastupiteľstva. Úspešný začiatok jeho možnej politickej kariéry prerušila prvá svetová vojna, keď ako dôstojník delostrelectva narukoval už v roku 1914. Domov sa vrátil až po štyroch rokoch, ktoré strávil na rôznych frontoch. Ani to mu ale nevzalo entuziazmus a chuť angažovať sa. Už v závere roku 1918 opäť politicky verejne vystupoval, keď sa zapojil do zakladania Slovenských národných rád (SNR), v prvom rade v blízkom Solivare. Jej predstavitelia nadviazali kontakt s ústrednou SNR v Turčianskom Sv. Martine, pričom v mene slovenského obyvateľstva Šariša

1 V rôznych dobových záznamoch sa JUDr. Alexej Duchoň objavuje pod rôznymi krstnými menami, ako Alex, Alexej či Alexander. V nasledujúcom texte používame krstné meno Alexej, vychádzajúc z hesla v Slovenskom biografickom slovníku. Bližšie: *Slovenský biografický slovník*, zv. 1. Hlavný redaktor Vladimír Mináč. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 521. Heslo: Alexej Duchoň.

požiadali o pripojenie východoslovenských stolíc k Československu. Za túto činnosť si po vpáde vojsk Maďarskej republiky rád vyslúžil označenie „podvratný živel“. Bol uväznený a pred už vyneseným trestom smrti sa musel zachrániť útekom.

Po stabilizácii pomerov prvý československý župan Šariša dr. Pavel Fábry menoval dr. Alexeja Duchoňa za člena župného výboru. Súčasne v rokoch 1920 – 1927 pracoval ako člen mestského zastupiteľstva v Prešove. Od roku 1927 nastúpil do krajinského zastupiteľstva ako náhradník po dr. M. Ivankovi. Aj v roku 1929 sa stal opäť členom krajinského zastupiteľstva za stranu Československá národná demokracia. Ešte významnejšie ako zvolenie za člena rôznych úrovní miestnej samosprávy, bolo jeho pôsobenie vo funkcii starostu Prešova počas rokov 1932 – 1938. Stal sa ním vo veľmi ťažkom období. Voľby do mestského zastupiteľstva prebiehajúce v Prešove na konci septembra 1932 sledovali miestni obyvatelia veľmi pozorne. Prihlásených celkovo 15 politických strán a ich kandidáti rozpútalo nezvyčajne intenzívnu kampaň. Záujem o voľby zvyšoval neutešený stav mesta a jeho financií, ktoré kritizovali prakticky všetci kandidujúci. Ani Československá národná demokracia, strana, ktorú reprezentoval najmä dr. Alexej Duchoň, nebola v tomto smere výnimkou. On sám napríklad vo svojej kampani ostro kritizoval skutočnosť, že radnica zamestnávala v tom čase takmer o tri desiatky ľudí viac, ako to oficiálne dovoľovali mestské štatúty. Nové miesta boli často vytvárané na zabezpečenie príjmov členom rôznych politických strán. Ako príklad neehospodárneho postupu dovtedajšieho vedenia boli uvádzané najmä v miestnej tlači rôzne odhalené „kauzy“. Napríklad v decembri 1931 bola z mestského úradu vyslaná komisia, ktorá mala skontrolovať priebeh dlhodobo komplikovaných opráv kostola sv. Mikuláša nachádzajúceho sa na hlavnom námestí, vzdialenom od radnice asi 150 metrov. *„Táto komisia odcestovala do kostola a započítala si cestovné trovy vo výške 1900 korún. Pán starosta Róvo dostal 600 korún a zvyšné peniaze si rozdelili ostatní členovia tejto komisie.“*²

O záujme rozhodnúť o budúcnosti mesta, ale tiež o potrebe hľadať spôsob, ako riešiť zložitú situáciu, v ktorej sa ocitlo počas hospodárskej krízy, svedčí vysoká volebná účasť. Spomedzi 10 833 oprávnených voličov ich prišlo k urnám až 9 852. Ľudia do istej miery rozhodli neočakávane, keď po sčítaní hlasov konštatovali víťazstvo predstaviteľov veľkých československých strán. Pomerne vysoké počty hlasov a z toho vyplývajúce mandáty ale dostali aj menšie strany. Za Československú národnú demokraciu sa do mestského zastupiteľstva dostali dvaja poslanci, okrem dr. Alexeja Duchoňa aj Jozef Stíbal, profesor Štátnej priemyselnej školy v Prešove. Najviac mandátov získali zástupcovia Komunistickej strany Československa (8), Kresťansko-sociálnej strany (8) a Židovskej strany (6). Takáto konštelácia síl vyvolávala otázky, kto bude novým starostom mesta. Boli potrebné rokovania a hľadanie kompromisov, keďže najsilnejšie strany sa navzájom blokovali, ale nemali samostatne ani dostatok mandátov, aby presadili svojho zástupcu. Výsledkom sa stal kompromis. V októbri 1932 nakoniec došlo k zasadnutiu zvolených členov zastupiteľstva a voľbe starostu. Z dvojice kandidátov dostal už v prvom kole dr. Alexej Duchoň 21 hlasov. Druhý kandidát dr. A. Maybaum (KŠČ) iba osem hlasov.³

2 Prešovské veci. In *Východný Slovák*, roč. 11, 1932, č. 35, s. 2.

3 Voľba predstavenstva a rady mesta Prešova. In *Šariš*, roč. 3, 1932, č. 40, s. 1-2.

Roky po svetovej hospodárskej kríze obmedzovali výraznejšie oživenie hospodárskej aktivity i príjmy mestskej pokladnice. Napriek tomu sa postupne podarilo realizovať niektoré potrebné rekonštrukcie i novú výstavbu v rámci mesta. Počas pôsobenia dr. Alexeja Duchoňa vo funkcii starostu prebiehala nielen výstavba obytných budov, ale podarilo sa zabezpečiť tiež vybudovanie hasičských kasární, kanalizácie, vodojemu či budovy krajinárskeho súdu. V polovici roku 1937 v jednom rozhovore on sám konštatoval, že: „... *nejestvuje široko ďaleko žiadne mesto, ktoré by bolo z vlastných prostriedkov toľko vybudovalo ako mesto Prešov*“.⁴ V politike, aj keď bol lo-kálpatriot, podporoval myšlienku jednotnej Československej republiky. Neskôr svoj vzťah k demokratickým ideálom prvej republiky aktívne prejavil aj zapojením sa do protifašistického odboja počas druhej svetovej vojny.

Dôležitou súčasťou verejného a politického pôsobenia dr. Alexeja Duchoňa sa stala redakčná a vydavateľská činnosť. Už počas rokov 1920 – 1921 pôsobil ako zodpovedný redaktor *Slovenskej Pravdy*. Išlo o týždenník Slovenskej ľudovej strany pre oblasť východného Slovenska, ktorý predstavoval, prípadne mal predstavovať, protiváhu periodiku agrárnej strany v tomto priestore.⁵ O tom, aké blízke boli spočiatku vzájomné vzťahy s týmto periodikom, svedčí napríklad informácia o nástupe do funkcie verejného notára, od 12. októbra 1922, pričom dr. Alexej Duchoň je označovaný ako „*horlivý náš spolupracovník*“.⁶ Ešte významnejšie bolo v tomto smere jeho spojenie s týždenníkom *Východný Slováčok*. Začínal v ňom ako redaktor roku 1923. Tuto zmenou svojej politickej orientácie sa okamžite dostal do nemilosti redaktorov *Slovenskej Pravdy*. Už v priebehu roku 1923 sa tak zrazu stal „malým Duchoňom“ či „jedným z Vrabčiakov“. To boli narážky na spoluprácu, ktorú začal rozvíjať s poslancom Vrabcom a Československou národnou demokraciou.⁷ Keď sa však noviny o rok neskôr stali periodikom tejto strany, vyslúžil si za to ostré útoky zo strany agrárnikov, ale i ľudákov. Najmä posledne menovaná skupina novinárov ešte v priebehu roku 1924 celou sériou článkov kritizovala postoj dr. Alexeja Duchoňa a jeho definitívny prechod k národným demokratom. Jednou z viacnásobne použitých aj keď čiastočne obmieňaných informácií boli správy o jeho osobnom majetku. „*Keď dr. Duchoň začal opozíciu robiť s bratom poslancom proti ľudovej strane, nemal nič, bol skrachovaným direktorom šarišskej spoločnosti a fiškálík bez klientov. Dnes má dom, ktorý je hoden 300 000 Kč a napriek tomu Duchoň nechal tlačiť vo svojich novinách, že bol stále pumpovaný, za čo sa môže len hanbiť, lebo poslanec Vrabec ho pumpoval nie pre seba, ale pre stranu, z ktorej jedine on mal materiálny úžitok*“.⁸ Od roku 1924 sa dr. Alexej Duchoň postupne stal nielen redaktorom, ale aj vydavateľom a majiteľom novín *Slovenský Východ*.

Dr. Alexej Duchoň sa s rôznym úspechom angažoval aj vo viacerých podnikateľských oblastiach, napríklad v peňažníctve. Od roku 1934 ho zvolili za predsedu finančného družstva pracujúceho pod názvom *Prešovská úverná pokladnica, družstvo s r. o.* Napriek silnej konkurencii, ktorá vo finančníctve panovala v Prešove i jeho

4 Rozhovor s pánom starostom mesta Prešova, dr. Duchoňom. In *Šariš*, roč. 8, 1937, č. 27, s. 4.

5 *Dejiny Prešova II*. Zostavil Imrich Sedlák, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 199.

6 P. dr. Alex Duchoň. In *Slovenská Pravda*, roč. 3, 1922, č. 42, s. 3.

7 Dopis z bardiovského okresu. In *Slovenská Pravda*, roč. 4, 1923, č. 27, s. 3.

8 ŠARIŠAN. K Duchoňovej zrade. In *Slovenská Otčina*, roč. 3, 1924, č. 36, s. 1.

okolí, družstvo rozvinulo širokú obchodnú činnosť. Nielen prijímalo finančné vklady a poskytovalo svojim členom výhodné úvery, ale podieľalo sa aj na kúpe či predaji cenných papierov, zmenkových obchodoch či inkasovaní rôznych pohľadávok. V roku 1937 už aktíva družstva predstavovali 3,5 milióna korún, pričom od roku 1936 vyplácalo svojim členom aj podiely zo zisku. Zdalo sa, že rast celkovo úspešnej spoločnosti bude ďalej pokračovať. Ku koncu roka 1941 malo družstvo 598 členov a jeho aktíva presiahli 4,5 milióna korún. Do jeho činnosti však zasiahli deportácie židovského obyvateľstva, ktoré tvorilo značnú časť členov i klientov družstva. V roku 1943 bolo preto potrebné *Prešovskú úvernú pokladnicu, družstvo s r. o.* zlikvidovať.

Osobitnú oblasť záujmu dr. Alexeja Duchoňa predstavovali prírodné vedy, najmä meteorológia a astronómia. Už v roku 1923, keď mal dostatok voľných finančných prostriedkov, začal na terase svojho domu, priamo v historickom centre mesta Prešov, s výstavbou astronomickú pozorovateľne. Dokončil ju až v roku 1927, pričom postupne ju vybavil aj všetkými potrebnými prístrojmi. V tom istom roku uviedol do činnosti pri svojom súkromnom observatóriu aj meteorologickú stanicu, ktorú sprístupnil záujmom z radov verejnosti. Vďaka pozorovaniam i početným návštevám si táto súkromná inštitúcia získala dobré meno i u odborníkov. Po viedenskej arbitráži, začiatkom novembra 1938 tak prístroje, ktoré demontovali v hurbanovskej hvezdárni, umiestnili práve v Prešove u dr. Alexeja Duchoňa. Tu boli až do roku 1943, keď ich nainštalovali do nového observatória na Skalnatom Plese. V roku 1939 práve v Duchoňovej hvezdárni vybudovali technické zariadenie na prenos časového signálu cez prešovský rozhlas pre celé územie Slovenska. To pracovalo až do skončenia druhej svetovej vojny.

Napriek tomu, že hvezdáreň si ako odborné pracovisko vybudovala dobré meno ešte v 30. rokoch, jej ďalšia existencia nebola jednoduchá ani po skončení vojny. V októbri 1948 sa síce podarilo otvoriť Ľudovú hvezdáreň v objekte miestnej vodárne, ako prvú svojho druhu na Slovensku. Ako odborní garanti pôsobili dr. A. Duchoň a Imrich Szegy. Okrem akcií pre verejnosť robili aj odborný výskum, ktorý nadväzoval na staršie medzivojnové aktivity. No v roku 1951, keď došlo k všeobecnému rušeniu spolkov či ich transformácii, stratila hvezdáreň právny základ pre svoju existenciu. Dva roky fungovala iba vďaka nadšencom, kým ju organizačne nezastrešila Slovenská akadémia vied z Bratislavy. Tá poskytla aj peniaze, ktoré boli potrebné na základnú prevádzku. Prešovská hvezdáreň prechádzala organizačnými problémami aj počas 50. rokov. Dr. Alexej Duchoň v nej pracoval až do roku 1960, keď odišiel, oficiálne ako sedemdesiatšesťročný najdlhšie pracujúci penzista v Prešovskom kraji, do starobného dôchodku. Zaznamenal pritom značné odborné úspechy. Okrem publikovaných textov v československých i zahraničných periodikách možno spomenúť napríklad skutočnosť, že na Svetovej astronomickej výstave v Chile roku 1958 vystavili dve jeho fotografie Slnka. Aj vďaka tomu prešovská hvezdáreň bola v rokoch 1958/1959 v hodnotení československých hvezdární na delenom prvom mieste.⁹

9 KUPČA, Štefan. Nestor amatérskych hvezdárov. In *Osvetová práca*, roč. 6, 1956, č. 12, s. 284.

JUDr. Alexej Duchoň zomrel 25. februára 1964 v Košiciach. Pochovaný je na prešovskom mestskom cintoríne. Náhrobok s názvom Cassiopea je dielom známeho sochára Františka Gibalu.

Použitá literatúra:

Dejiny Prešova I. – II. Zostavil Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965.

KUPČA, Štefan. Nestor amatérskych hviezdárov. In *Osvetová práca*, roč. 6, 1956, č. 12, s. 284.

SZEGHY, Imrich. K dejinám astronómie v Prešove. In *Nové obzory* 15. Zodp. red. J. Palášty. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 303 – 310.

Sprievodca po historickom Prešove. Zostavil Peter Švorc. Prešov : UNIVERSUM, 2006.

VASILOVÁ, Darina. *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918).* Prešov : UNIVERSUM, 2008.